

El "Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus" (s. XII)

JOAN ARMANGUÉ HERRERO
Universitat de Càller - Arxiu de Tradicions

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 271 a 278

1. El *Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus* –poema llatí de 3515 hexàmetres que tant ha estat atribuït a Enrico, plebà de la catedral de Pisa, com a un desconegut Lorenzo Veronese–,¹ és un dels textos fonamentals de la historiografia del Mediterrani occidental.² Més enllà del seu valor estrictament literari,³ representa una extraordinària font d'informació sobre l'expedició catalanopisana contra els sarraïns de les illes Balears i Pitiüesses.⁴ Ha desvetllat, per tant, l'atenció dels principals especialistes del tema, els quals li han dedicat una llarga sèrie d'estudis monogràfics, tesis doctorals i, fins i tot, un Col·loqui internacional, celebrat a Tossa de Mar i Barcelona l'any 1991.⁵ El *Liber maiolichinus*, que és conegut a Catalunya des de mitjan segle XIX,⁶ va ser objecte de la tesi doctoral de Jaume Vidal Alcover (Barcelona 1976), el qual donà a la llum només un extracte del seu estudi.⁷ És de l'any 1991 la primera traducció completa al català, a cura de Mireia Mulet i Mas, que aparegué en coincidència amb el Col·loqui internacional al qual ens hem referit més amunt.⁸

A més dels seus mèrits indiscutits, un parell d'anècdotes del tot circumstancials han contribuït a popularitzar a casa nostra el poema –sempre, però, com és natural, en contextos erudits. En primer lloc, durant molt de temps el *Liber maiolichinus* va

1. L'antiga atribució a Lorenzo Veronese, deixada de banda des de la fi del segle XIX, ha estat recentment represa, a casa nostra, per Jaume Juan, el qual segueix per a la seva edició del text un manuscrit que reporta un títol lleugerament diferent de l'habitual: LAURENTII VERONENSIS, *De Bello Maioricano libri octo* (Barcelona: Bosch, 1996), amb una interessant «Introducción» a càrrec de Jaume JUAN CASTELLÓ a les pàgs. 15-44. Aprofitem aquesta primera nota per tal d'agradir a Narcís Figueras, del Centre d'Estudis Selvatans, la seva amabilitat a l'hora de fer-nos a mans alguns dels materials bibliogràfics que hem consultat per a la redacció del present treball.
2. La millor edició del *Liber Maiolichinus* és encara la deguda a Carlo Calisse (Roma: Istituto Storico Italiano, 1904), apareguda en facsimil també l'any 1966 (Roma: Istituto Storico per il Medioevo, 1966). Seguirem aquesta edició per a les nostres citacions.
3. Els principals estudis que aborden el text des d'aquest punt de vista són: la «Prefazione» de Carlo Calisse a l'esmentada edició de l'any 1904; i G. VOLPE, «Il Liber maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus», *Archivio Storico Italiano*, XXXIV (1906).
4. Pel que fa als fets estrictament històrics, veg. G. BENVENUTI, «Introduzione» a *Il libro di Maiorca (Liber Maiolichinus)*, trad. Pietro Loi (Pisa: Giardini, 1964); G. ROSSELLÒ BORDOY, *L'Islam a les illes Balears* (Palma de Mallorca 1968), pàgs. 57-64; i José Ramon JULIA VIÑAMATA, «La situazione politica nel Mediterraneo occidentale all'epoca di Raimondo Berengario III: la spedizione a Maiorca del 1113-1115», *Medioevo Saggi e Rassegne*, núm. 16 (1992), pàgs. 41-84 (sobretot les pàgs. 61-68). Existeix una bona síntesi a partir d'aquestes fonts i dels principals estudis d'història medieval italiana: Valentina GRIECO, «I pisani e l'impresa delle Baleari (1113-1115)», dins *La ruta de les illes: de Mallorca a Sardenya*, a cura de Joan Armangüé (Càller: Arxiu de Tradicions, 2002. «Sèrie Fascicularia», 7), pàgs. 18-23.
5. *El Liber Maiorichinus y la sociedad mediterránea del siglo XII*, Col·loqui Internacional organitzat a Tossa-Barcelona entre el 30 de setembre i el 2 d'octubre de 1991 per la «Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo dell'Istituto Italiano di Cultura».
6. Segons J.-R. Julià Viñamata, la primera edició espanyola del *Liber maiolichinus* fou dirigida per Pau Piferrer, el qual va incloure'n un extracte al volum de la sèrie de *Recuerdos y bellezas de España* dedicat a l'illa de Mallorca (Palma 1842); aquesta reducció seguia una edició italiana del *Liber maiolichinus*, del segle XVIII, dirigida per Muratori i recollida a la monumental obra *Rerum Italicarum Scriptores* (veg. J.-R. JULIA, «La situazione politica nel Mediterraneo» cit., pàg. 62, n. 36). Jaume Juan, en canvi, es refereix també a un extracte procedent de l'edició de Muratori, però n'atribueix la responsabilitat a J.M. Bover, el qual la va incloure al llibre de J. DAMETO – V. MUT – G. ALEMANY, *Historia general del Reino de Mallorca*, vol. II (Palma 1841, 2a ed., a càrrec de M. Moragues i J.M. Bover), pàgs. 1142-1301 (veg. J. JUAN, «Introducción» a LAURENTII VERONENSIS, *De Bello Maioricano* cit., pàgs. 31-32, n. 3). No hem tingut ocasió de comprovar aquestes referències.
7. Jaume VIDAL i ALCOVER, *El Llibre de Mallorca (Liber Maiolichinus o Maiorichinus)*. *Introducció a l'edició del poema llatí i la seva traducció catalana* (Barcelona: Nadala de la Fundació Jaume I, 1979).
8. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana, 1991. Aquesta traducció catalana va ser presentada a Palma de Mallorca el 16 d'octubre de 1991 en un acte organitzat per la Facultat de Lletres de les Illes Balears, pocs dies després del Col·loqui internacional.

consistir en el primer document conegut que recollia el nom de Catalunya, «Catalania», amb els seus derivats «catalaunicus», «catalanicus» i «catalanensis», referits al comte Ramon Berenguer III de Barcelona.⁹ Com és natural, aquesta particularitat estava condemnada a una vida del tot efímera i, efectivament, noves troballes d'arxiu han assenyalat documents anteriors que documenten aquells gentilicis i priven el *Liber maiolichinus* de la seva prestigiosa primacia (difosa fonamentalment gràcies als populars cursos d'Història de Catalunya impartits per Miquel Coll i Alentorn durant els darrers anys del franquisme).¹⁰ Així i tot, aquesta nota lingüística, malgrat el seu caràcter obsolet, continua colpint l'imaginari col·lectiu, fins al punt que hom no pot referir-se al *Liber maiolichinus* sense recordar –tal com estem fent nosaltres ara– els nostres gentilicis i la curiosa referència a «Catalania».

Els estudis locals, a més de tot això, han trobat també un motiu de legítim interès en una famosa referència a la localitat de Blanes, continguda en un dels passatges de major ressò èpic del *Liber*. En parlarem més endavant. Ara preteníem només d'assenyalar que la revista *Blanda* s'ha referit recentment a aquest tema en un article que, tot i el seu caràcter eminentment divulgatiu, ha estat per a nosaltres un estímul i un exemple.¹¹ En un paràgraf d'aquest article, l'autor recorda les paraules que, tot referint-se a la costa blanenca, el comte Ramon Berenguer III hauria adreçat al cònsol pisà:

«Ells [els sarraïns] retenen els servents de Jesucrist amb molts de suplicis i fan que la meva costa estigui buida d'habitants. Perquè els murs que veig emplaçats a la costa de Blanes eren temples sumptuosos gràcies als seus admirables ornaments. [Ara] els seus teulats els cobreixen heures, els oculten una frondosa vinya o una figuera o els tapa qualsevol arbre. [Els sarraïns] mataren monjos i sacerdots a molts temples, embrutant els altars amb la sang».¹²

El darrer dels mèrits circumstancials als quals ens referíem, consisteix en el fet que el *Liber maiolichinus* és el primer document que testimonia les antigues relacions polítiques entre catalans i sards. Nosaltres mateixos ja ens hem referit a aquest fet en altres llocs, i ara, del tot conscients que aquesta coincidència també pot estar condemnada a una vida efímera, en aquestes pàgines pretenem d'aprofundir la qüestió.¹³

9. Pel que fa als orígens de «Catalunya», veg. Xaquín CARIDAD ARIAS, *Els noms de Catalunya. Cultes i divinitats de la Catalunya pre-romana* (Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1997), pàgs. 11-74, amb una referència al *Liber maiolichinus* a la pàg. 26.

10. Segons Santiago SOBREQÜÉS, al document 832 del *Liber Feudorum*, anterior als anys 1107-1112, hi apareixen els cognoms «Catalan» i «Cataluign»; veg. *Els grans Comtes de Barcelona* (Barcelona: Edicions Vicens Vives, 1980, 3a ed.); «Biografies Catalanes», 2), pàgs. 144-145.

11. Climent POLLS i PLANELL, «El 'Liber maiolichinus de gestis pisanorum illustribus' i Blanes», *Blanda*, III (Arxiu Municipal de Blanes, 2000), pàgs. 51-55. Es tracta de la mateixa empenta per la qual l'equip redactor del *Quadern de la Selva* ha acceptat la nostra presència en aquest número. Els estudis locals, per tant, han fet possible una nova col·laboració entre l'entitat que representem, l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer, i el Centre d'Estudis Selvatans, gràcies als contactes institucionals promoguts per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

12. *Ibid.*, p. 53. La citació prové de la versió catalana a cura de Mireia Mulet i Mas.

13. Joan ARMANGUÉ, «Els primers contactes culturals entre els Països Catalans i Sardenya (1113-1323)», *Revista de l'Alguer*, IV, núm. 4 (1993), pàgs. 35-53 (veg. sobretot les pàgs. 41-42 i 46-48), ara dins *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001. «Biblioteca Filològica», XLIII), pàgs. 15-28.

2. Tot i que és probable l'existència, durant els segles posteriors a la fragmentació lingüística de la Romània, d'una relació de tipus comercial i fins i tot polític entre Sardenya i la península ibèrica, són ben poques les dades concretes que documenten contactes anteriors a l'any 1113. Convé tenir en compte, però, que durant el segle VIII va circular a Càller, actual capital de l'illa, l'*Oracional visigòtic*, còdex LXXXIX de la Biblioteca Capitular de Verona, escrit entre els anys 711-732 en un *scriptorium* de Tarragona.¹⁴ Fora d'aquest testimoniatge, només podem assenyalar l'existència d'un cert paral·lelisme formal entre el dret sard baixmedieval i el dret visigòtic. Efectivament, Francesco Brandileone, tot estudiant el *condaghe* de San Pietro di Silki,¹⁵ va identificar a les actes processuals tot un seguit d'analogies amb el procés hispanofranc.¹⁶

Coincideix, doncs, amb l'empresa catalanopisana contra els sarraïns de Mallorca (1113-1115) la primera dada segura sobre les relacions entre catalans i sards. Procedim tot seguit a resumir els precedents polítics d'aquesta campanya:

Laudàcia dels musulmans de les Balears i el perill que representaven havien aconsellat el papa Pasqual II a demanar als pisans, a través del seu arquebisbe, que organitzessin una expedició contra els enemics de la cristianitat, de manera que Pisa va ser investida d'una funció unificadora i coordinadora de pobles molt diferents. Gràcies al recolzament del papa, per tant, els pisans van promoure aquella expedició, amb l'aliança militar o comercial de les potències que aleshores compartien amb ells la doble exigència, moral i econòmica, de combatre contra els infidels i d'alliberar el mar de la nefasta presència musulmana. Va afegir-se a l'expedició, entre d'altres senyors de Catalunya i de Provença, el comte de Barcelona Ramon Berenguer III, al qual fou conïat el comandament de la flota. Als acords de Sant Feliu de Guíxols, estipulats el 9 de setembre de 1113 entre els cònsols pisans i el comte de Barcelona, hi trobem també, aliades amb els pisans, tropes procedents de Roma, Lucca, Florència, Siena, Volterra, Pistoia, Lombardia, Còrsega... i Sardenya.¹⁷

Efectivament, tot just començada l'expedició, el mes d'agost de 1113, els pisans van fer escala al port de Santa Reparata, prop de l'actual Santa Teresa de Gal·lura,

14. Veg. Giampaolo MELE, «Tradizioni codicologiche e cultura tra Sardegna e Catalogna nel Medioevo. Note per un primo bilancio», dins *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*. Atti del VI Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Catalani. Cagliari 11-15 ottobre 1995, ed. Paolo Maninchedda, 2 vols. (Cagliari: CUEC, 1998), vol. I, pàgs. 237-260 (l'article ocupa les pàgs. 236-315); i, encara més actualitzat: ID., «Alcune osservazioni storiche su canti e lingua in Sardegna tra scrittura e oralità (il caso del Medioevo)», dins *Le lingue del popolo. Contatto linguistico nella letteratura popolare del Mediterraneo occidentale*, a cura di Joan Armangué (Dolianova: Grafica del Parteolla, actualment en premsa).
15. *Condaghe* era el terme emprat per a indicar una acta de donació a favor d'una església o monestir. Els abats de diversos monestirs sards van recollir als registres anomenats també *condaghes* les principals actes relatives a les operacions patrimonials de la pròpia comunitat. Van llegir-nos, d'aquesta manera, un seguit de documents d'importància fonamental per al coneixement de la societat sarda medieval, sobretot si tenim en compte que els *condaghes* constitueixen una de les poques fonts documentals locals.
16. Francesco BRANDILEONE, «Note sull'origine di alcune istituzioni giuridiche in Sardegna durante il Medio Evo», *Archivio Storico Italiano*, XXX (1902), pàgs. 275-325. Veg. també Dionigi SCANO, *Storia dell'arte in Sardegna dal XI al XIV secolo* (Cagliari 1907), pàg. 43, on l'autor es declara convençut de l'existència d'estrets contactes iberosards durant l'època baixmedieval, sense poder-ne aportar proves documentals.
17. Aquest paràgraf és una traducció, més o menys lliure, d'un passatge de l'article de Valentina GRIECO, «I pisani e l'impresa delle Baleari» cit., pàg. 21.

al nord de l'illa de Sardenya.¹⁸ Des de Santa Reparata, on el jutge de Gal-lura, Orzocco o Ithocorre de Gunale, va oferir assistència a la flota aliada,¹⁹ els pisans van passar al golf de Torres i després al de Capalbo (l'actual Cap de la Caça, prop de l'Alguer), on se'ls uní un contingent de guerrers sards –el nombre dels quals no podem determinar– guiats per Saltar, fill de Constantí de Lacon-Gunale, jutge de Torres, i per l'antic jutge de Càller, Torbí. Vet aquí el fragment del *Liber maiolichinus* on es narren aquests fets.

Dumque favent venti, Tauro post terga relicta,
 Adveniunt Longona rates, linquentque lebetes,
 Et retinent portum dictum de nomine sancte
 Quam Reparata vocant. muros templumque vetustum
 Erecti lapides scopulosaque litora monstrant.
 Hosque sinus exire parant, pariterque resumunt
 Turrenses aditus, ubi Constantinus habebat
 Sedes, rex clarus, multum celebratus ab omni
 Sardorum populo. bis sex geminisque diebus,
 Operiendo suos, ibi gens Pisana moratur,
 Inde sinum repetunt, quem vulgo ferunt Caput Album,
 Scilicet ob mullum trepidantia litora ventum.
 Istic Durbinius Pisanis associatur,
 Qui quondam regnum censebat Calaritanum,
 Et Constantino Saltarus iudice natus;
 Prevalet hic iaculo, preclaris sensibus ille. (vv. 190-205)²⁰

De Sardenya l'estol aliat passà a Catalunya, a Blanes concretament:

Hac crescente die ceperunt cernere terras
 Hispanas, sed eas Baleares esse putabant,
 Blandensi donec comittitur anchora ripe.
 Has postquam retinent Latio de litore vecti,
 Astis suspendunt pugnam minitantia signa,
 Atque tegunt fortes clippeis radiantibus artus,
 Et stringunt rigidos totis conatibus enses.
 Litora tota sonant ex rauca voce tubarum.

18. Pel que fa a la participació sarda a l'expedició, és molt útil la conferència de Francesco Cesare CASULA, *Partecipazione del regno sardo di Torres all'impresa pisana delle baleari nel 1113-1115*, llegida durant el Col·loqui Internacional sobre «El Liber Maiorichinus y la sociedad mediterránea del siglo XII», Tossa-Barcelona, 30 de setembre – 2 d'octubre de 1991.
19. Giuseppe MELONI, «La Sardegna nel quadro della politica mediterranea di Pisa, Genova, Aragona», dins AA.DD., *Il Medioevo dai giudicati agli aragonesi*, vol. II de la *Storia dei sardi e della Sardegna*, dirigida per Massimo Guidetti (Milano: Jaca Book, 1988), pàg. 67 (l'article ocupa les pàgs. 49-96).
20. «La fèrtil Elba i Pianosa romanen a l'esquerra i, com que els vents són favorables, deixen al darrera Toro i les naus arriben a Longosardo; deixen els dics i arriben al port anomenat Reparata d'acord amb el nom de dita santa. Uns alts penyals i la rocosa platja mostren uns murs i un antic temple. Es preparen per sortir d'aquest port i tornen tots a Portotorres on Constantí, rei gloriós molt elogiat per tot el poble sard, tenia la seva seu. Aquí, els pisans s'hi aturen catorze dies mentre esperen els seus i des d'allà es dirigeixen al golf anomenat vulgarment Cap Blanc [l'actual Cap de la Caça] perquè cap vent no sacseja la seva costa. Aleshores s'alia amb els pisans Torbí, que en altre temps governava el regne de Càller, i també Saltar, fill del jutge Constantí; aquest és famós pel maneig del dard, aquell per les seves esclaridores opinions» (trad. MULET, pàg. 6).

Indigenas, quoscumque vident, capiuntque fugantque,
 Atque sequuntur, eos Baleares esse putantes.
 Hii se Christicolas Catalanensesque fatentur. (vv. 239-249)²¹

Un cop a Barcelona, l'estol aliat coincidí amb les tropes del comte de Barcelona Ramon Berenguer III. Són de gran interès els versos en què l'autor del *Liber* descriu l'ambient d'alegria que va regnar durant els dies en què sards i catalans, amb altres pobles, coincidiren a les platges entre Montjuïc i el Llobregat, tot celebrant la festa de sant Mateu:

Solis ab occasu modicum porrectus ad equor,
 Defessas solito qui frangit et accipit undas,
 Mons Iudeus, ibi plana divisus ab urbe,
 Non euris puppues calidissime tuetur ab austris;
 Cuius ab Hispana facie ratis appulit omnis.
 Ut terras subeunt Latie riliqueque carine,
 Litus ad usque tuas agmen navale tenebat,
 Lubricaris, aquas. ripe cecidisse feruntur,
 Tanta premebat eas magne violentia classis.
 Hic, ubi mutavit lites concordia pace,
 Adveniunt sancti celeberrima festa Mathei.
 Tota nocte sonant tunc tintinabula cuncta,
 Vota vovent omnes, precibus votisque Tonantem
 Sollicitant, cuiusque colunt sollempnia sanctum. (vv. 543-556)²²

La resta del poema descriu la conquesta de Mallorca, que es resolgué, després de vint mesos de lluita, amb la victòria de l'exèrcit cristià damunt dels sarraïns. El *Liber maiolichinus* només conté una altra referència relativa a la participació sarda a l'expedició,²³ els versos en què es recorda la victòria de Saltar damunt del príncep sarraí Abrotà:

Dum cadit Abrotani ruit inter lora fugacis
 Cuius Saltarus transiecerat ilia virga. (vv. 1938-1939)

21. «Quan despuntava aquest dia, començaren a veure terres hispanes però ells es pensaren que eren a terres mallorquines quan llançaren l'àncora a la costa de Blanes. Després que les naus que venien de les costes llatines hi hagueren amarrat, els homes pengen de les astes senyals que amenacen guerra, cobreixen els seus forts membres amb resplendents escuts i agafen les pesades espases amb molt d'esforç. Tota la costa ressona amb els sons roncos de les trompetes. Agafen o foragiten els indígenes que veuen i els persegueixen pensant que són mallorquins. Aquests asseguren que són cristians i catalans» (trad. MULET, pàg. 7).
22. «A la banda de ponent s'extén, un poc endinsat en el mar, Montjuïc, que normalment romp les ones i les rep amainades. Aquest lloc, separat de la plana ciutat, no protegeix els vaixells ni dels vents de l'est ni dels calents vents del sud; totes les naus arriben de la banda d'Hispania. Quan les naus italianes i les altres arribaren a terra, la tropa naval ocupà la costa fins a les teves aigües, Llobregat. Diuen que les costes es trencaren, tanta força tenien aquestes enormes naus. Aleshores, quan la concòrdia canvià les disputes en pau, arriben les famosíssimes festes de Sant Mateu. Durant tota la nit ressonen nombroses campanes, tothom fa els seus vots, amb pregàries i vots invoquen Déu i el Sant del qual en celebren les solemnitats» (trad. MULET, pàgs. 12-13).
23. A més d'això, cal tenir en compte que el llibre tercer del *Liber maiolichinus* recorda les campanyes sardes (1015-1016) de Muğāhid al-Amiri, senyor de Dènia i de Mallorca, al llarg de les quals els sarraïns hagueren de lluitar contra pisans i genovesos.

3. Com era de preveure, les referències a Blanes contingudes al *Liber maiolichinus* són del tot marginals. Per a la sensibilitat moderna, fins i tot, representen una facècia intranscendent més que no pas una dada susceptible de merèixer una lectura seriosa. Repassem els fets:

«[Els cristians aliats] començaren a veure terres hispanes, però es pensaren que eren a terres mallorquines quan llançaren l'àncora a la costa de Blanes. [...] Els homes pengen de les astes senyals que amenacen guerra [...]. Agafen o foragiten els indígenes que veuen i els persegueixen pensant que són mallorquins. Aquests asseguren que són cristians i catalans»; és a dir, amb paraules del poeta: «Christicolas Catalanensesque».²⁴

Així i tot, l'anècdota de Blanes compta amb una funció important en l'estructura del poema i, sobretot, en les intencions crítiques o encomiàstiques de l'autor. En primer lloc, el fet que la flota aliada es fragmenti només sortir de Sardenya és símptoma inequívoc d'una greu manca d'unitat política i, sobretot, d'una actitud de desobediència que l'autor podria atribuir a pactes poc clars.²⁵ La tempesta que tot seguit fa acte de presència i que *desvia* cap a Blanes part de la flota —la que no s'ha quedat entretinguda a Sardenya— no fa més que dur fins a les últimes conseqüències el malentès que ja s'havia originat a les costes sardes: s'ha fet el caos, i els pobres blanencs, *chisticolas* i *catalanenses*, són presos per sarraïns... i fins i tot acaba que reben: «Agafen o foragiten els indígenes [...] pensant que són mallorquins».

Això no vol dir que el recurs de la tempesta hagi de ser necessàriament fals, sobretot si tenim en compte, tal com recorda Josep Ramon Julià, que a la fi del mes d'agost són habituals les borrasques en aquesta part del litoral de Girona —es tracta de les conegudes *llargades*. «Això explicaria que la flota, incapaç d'arribar a Bcelona —que no té port i compta amb una platja de poc fonal—, es refugiés a la Costa Brava, on els representants de l'esquadra s'havien de trobar amb el comte», és a dir, amb Ramon Berenguer III, per tal de fixar els acords relatius a la campanya.²⁶

El que interessa, però, és que la flota pisanosarda no arribà casualment a la costa catalana, sinó que, com és natural, els acords internacionals ja havien estat presos abans de l'inici de l'expedició i, per tant, Catalunya era una escala obligada, un punt de trobada per a les naus que arribaven dels diversos estats que s'havien aliat en aquella empresa. L'autor del *Liber maiolichinus*, doncs, aprofita l'anècdota llegendària de Blanes per tal de disminuir el protagonisme de Ramon Berenguer III i intensificar el mèrit dels pisans, protagonistes tant de la campanya com del poema. Seria interessant, en aquest sentit, de comparar els passatges blanencs del *Liber maiolichinus* amb poemes èpics posteriors firmats per certs historiadors que,

24. Veg. més amunt la nostra nota 21.

25. Veg. sobretot J. JUAN, «Introducción» a LAURENTI VERONENSIS, *De Bello Maioricano* cit., pàg. 17, on l'autor s'esforça a evidenciar l'actitud crítica del poeta.

26. J.-R. JULIÀ, «La situazione politica nel Mediterraneo» cit., pàg. 64. Traduim lliurement aquest passatge de l'italià. Recordem, però, que la llengua original de l'article era el castellà, i que Graziano Fois, alhora, el traduí a l'italià per a la seva publicació a *Medioevo Saggi e Rassegne*.

mancats d'altra documentació,²⁷ hagueren de repetir, sense originalitat, les dades que el nostre *Liber* reporta.²⁸ Quina fi deu haver-hi fet Blanes?

4. Malgrat del dissimul de l'autor del *Liber maiolichinus*, Ramon Berenguer III va ser el capità de l'expedició –organitzada per Pisa. El seu matrimoni amb Dolça de Provença (1112) n'havia fet potser el senyor més poderós entre els aliats, i la campanya de Mallorca havia d'augmentar encara el seu prestigi. Cal que tinguem en compte, a més, que amb aquesta expedició, essencialment punitiva, els aliats cristians no havien volgut conquerir Mallorca ni establir-hi un domini polític directe, sinó més senzillament posar un límit a la prepotència sarraïna, castigar els continus actes de pirateria.²⁹ Interpretant així els fets, doncs, es tracta d'un veritable un èxit militar, i no ha de desorientar-nos el fet de trobar, pocs mesos després, els sarraïns pacíficament establerts altre cop a l'illa. La conquesta serà una altra cosa. I el precedent dels anys 1113-1115 serviren, fonamentalment, per a legitimar les mires expansionístiques catalanes i, en definitiva, per a preparar el reconeixement internacional dels drets del comte de Barcelona damunt les illes.

Pel que fa als sards... L'escassa documentació relativa a la Sardenya del segle XII no ens permet d'establir si de la convivència catalanosarda durant la campanya de Mallorca van néixer relacions de tipus diplomàtic entre el comtat català i els diversos judicats sards.³⁰ De qualsevol manera, el record de l'antiga col·laboració en aquella empresa degué aconsellar el comte Ramon Berenguer IV d'establir nous lligams polítics amb el judicat d'Arborea entre els anys 1157 i 1162, quan Barison I de Lacon-Serra, jutge d'Arborea –marit d'Abalgursa de Bas, neboda del comte català–, dugué a terme el paper d'intermediari entre els interessats a neutralitzar altre cop el poder dels almoràvits a les Balears.³¹

27. Cal tenir en compte, però, l'existència d'abundants fonts àrabs, encara ara poc estudiades; veg. M. AMARI, «Notizie della impresa de' pisani su le Baleari secondo le sorgenti arabiche», dins Carlo CALISSE, *Liber Maiolichinus* cit., pàgs. XLIX-LV.
28. Les principals obres en què hom recorda l'expedició són les *Gesta triumphalia per pisanos facta*; i el *Bellum Balearicum integrum*, crònica prosificada dels fets a partir del *Liber maiolichinus*, escrita per Benedetto Mastiani entre els anys 1519 i 1535. Per a totes aquestes cròniques, veg. G. SCALIA, «Intorno ai codici del 'Liber Maiorichinus'», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano*, núm. 69 (Roma 1957), pàgs. 244-273.
29. Pel que fa a aquests aspectes, veg. J.-R. JULIA, «La situazione politica nel Mediterraneo» cit., pàgs. 67-68. Santiago Sobrequés, en canvi (*Els grans Comtes de Barcelona* cit., pàg. 154 ss) interpreta la impossibilitat de la conquesta més com una manca de forces per part del comte català que no pas com una estratègia premeditada.
30. Ha estat prou assenyalada la pobresa dels arxius sards pel que fa a fonts documentals anteriors al segle XIV, és a dir, al període de dominació catalanoaragonesa. Per a l'estudi d'aquell període, per tant, cal recórrer a reculls documentals procedents d'arxius de fora de l'illa; veg. sobretot Alberto BOSCOLO, *Le fonti della storia medioevale* (Sassari 1964).
31. Dionigi SCANO, «Il giudice Barisono d'Arborea intermediario fra il conte di Barcellona e il Comune Pisano per una spedizione contro Maiorca», *Archivio Storico Sardo*, XXII (1941), pàgs. 247-256; Gary B. DOXEY, «Genovesos i Pisans a les illes Balears (1146-1229)», dins *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVII)*, Atti del XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Sassari-Alghero 19-24 Maggio 1990, vol. III (Sassari 1996), pàgs. 367-381.

